

1. ЩО ТАКЕ УСНА СЛОВЕСНІСТЬ.

У всіх народів, що досягли вищої культури й витворили своє письменство, попередив письменство розвиток усної словесности. Цією назвою обіймаємо весь засіб словесних творів, віршованих і прозових, що, без допомоги письма, зберігаються в пам'яті народніх мас та впродовж довгого часу, нераз цілих століть, переходять усним переказом із покоління на покоління. Такі твори — чи їх складають талановиті одиниці зпоміж неписьменних селян, чи письменні люди, — переходять в усну традицію широких кол і стають анонімні (безіменні), приспособлюються своїм висловом і формою до стилю й духа народньої поезії, та, підлягаючи безнастанним змінам, живуть у великому числі варіантів (відмін), що творяться майже при кожному їх повторенні з пам'яті. Таким чином, хоча твори усної словесности, таксамо, як і твори письменства, впливають із джерела індивідуальної (особистої) творчости, то, наслідком усної передачі, вони вдержуються в незахріпленій, пливкій формі, дають широке поле для імпровізації¹⁾ та приймають подекуди ознаки збірної, колективної творчости.

Ця змінливість творів усної словесности в їх віковій мандрівці, те, що вони приспособлюються до традиційного стилю народньої поезії — най-

¹⁾ імпровізувати — творити відразу, не підготовившись

більш і відрізняє ці складання від літературних творів, що їх індивідуальні риси залишаються непорушно закріплені письмом.

Середовищем, серед якого від віків живе й розвивається усна словесність українського народу, є головно й майже виключно — село. Через те вона носить на собі відбиток сільського життя, сільської обстанови, вона приспособлена до світогляду сільського люду, черпає теми з його життя, освітлює події з його становища.

Та українська усна словесність сягає своїми початками у глибину передісторичних часів, коли уклад суспільних верстов був зовсім інший, коли й різниці щодо їх культурного рівня не могли ще бути такі великі, як це сталося пізніше. Різку культурну диференціацію²⁾ межі вищими й нижчими верствами приводить щойно знайомість письма, що поширюється межі слов'янами з прийняттям християнства. Однак письменство обмежується спершу до дуже тісного кола церковників і вельмож, так що ще й за княжих часів у плеканні усної словесности беруть участь різні верстви суспільства: і селяни-хлібороби, що співають свої стародавні обрядові пісні, і дружинники, серед яких витворюється лицарський епос^{2а)}, що згодом переходить і під сільську стріху. Усна традиція дуже полекшувала перехід від одної верстви суспільности до другої.

²⁾ диференціація — різниці, повставання і творення різниць

^{2а)} пор. ст. 13., пом. 18.

2. ДАВНИНА УКРАЇНСЬКОЇ УСНОЇ СЛОВЕСНОСТІ. ПРОФЕСІЙНІ СПІВЦІ.

На Україні-Русі християнство вже застає розвинену і глибоко вкорінену усну словесність. Вказують на це подекуди найдавніші твори староруського письменства XI—XIII. вв., — проповіді, поучення, житія, літописи. Церковні письменники, що осуджують останки поганства, святкування давніх свят Коляди, Русаліїв, Купала та передхристиянські обряди, звязані головню з народнім календарем, згадують із цього приводу про обрядові ігри, сполучені з танцями й «чортівськими» піснями» („игрища межю селы“, куди — як подає «Начальний Літопис» — „схожахъся на игрища, на плясаніе и на вса вѣсовьскыя пѣсни“). В цьому звязку особливої ваги набирають згадки про колядників, весільні пісні, про тризну й похоронні голосіння, про оповідання «басень»³⁾ та про гру на гусях, що служила супроводом до співу. У староруському письменстві збереглися навіть деякі приповідки та формули заклинання. Народні обряди⁴⁾, весільні пісні та голосіння водилися й на княжих дворах, як про це свідчить, нпр., письмо Вол. Мономаха до Олега, збережене в Начальному Літописі під р. 1096. Усе те вказує на різні галузі обрядової поезії, як багату спадщину передхристиянських часів, яку княжа доба доповнила ще новою

³⁾ Владиміров, «Введеніє» 54—55.

⁴⁾ Чернець Яков у свому оповіданні про смерть Бориса і Гліба (М. Возняк, Старе укр. письменство, 80) засвідчує, що тіло Володимира В. везли на санях до церкви, як це було ще донедавна звичаєм при похоронах у деяких карпатських селах.

З М І С Т:

	стор.
I. ЧАСТИНА: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД УКРАЇНСЬКОЇ УСНОЇ СЛОВЕСНОСТІ	3—154
§ 1. Що таке усна словесність	3—4
§ 2. Давнина української усної словесности, професійні співці	5—7
§ 3. Записи і видання творів української усної словесности; їх наукове досліджування	8—19
§ 4. Пісні і проза; два основні типи віршової форми; стиль народніх пісень	19—30
§ 5. Заговори (замовлювання)	30—35
§ 6. Обрядові пісні. Загальні завваги	35—74
а) Колядки й щедрівки та б) риндзівки (рогульки)	37
в) Гаївки - веснянки	50
г) Русальні й г) царинні пісні	57
д) Купальські й е) собіткові пісні	61
е) Обжинкові пісні	64
ж) Весільні пісні	66
§ 7. Похоронні голосіння	74—80
§ 8. Думи	80—87
§ 9. Історичні пісні	87—94
§ 10. Станові пісні	94—98
§ 11. Пісні з особистого й родинного життя (побутові й ліричні)	98—104
§ 12. Танкові пісні	104—107
§ 13. Баляди	107—109
§ 14. Насмішливі, гумористичні пісні й пародії	110—112
§ 15. Побожні та старцівські пісні	112—113
§ 16. Прозові форми. Загальні завваги	114—144
а) Байки	125
б) Казки	128

	стор.
в) Новелі	134
г) Анекдоти, фацеції, сміховинки	135
г) Перекази	136
д) Оповідання з обсягу демонології	137
е) Легенди	143
§ 17. Приповідки — пословиці	145—147
§ 18. Загадки	147—148
§ 19. Висновки	148—150
§ 20. Найважлиша література предмету	151—154

II. ЧАСТИНА: ВИБІР ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ УСНОЇ СЛО- ВЕСНОСТІ 155—576

ВІРШЕВІ (ПІСЕННІ Й РЕЧИТАТИВНІ) ФОРМИ

I. ОБРЯДОВІ ПІСНІ	163—261
A. Колядки і щедрівки	163—204
Господареві:	
1. Достатки в господаря	163
2. Ластівка будить господаря	165
3. Господар і його родина	166
4. Сонце, місяць і дощ гістьми в господаря	166
5. Святі трубачі	168
6. Святі орачі	169
Господині:	
7. Господиня шиє для чоловіка	170
8. Господиня виправляє челядь на лови	171
9. Чоловік привозить дарунки з війни	172
Парубкові:	
10. Дружина збирається в заморський похід	173
11. Облога города й окуп	174
12. Военні походи дружинників	175
13. Погоня лицаря за ордою	178
14. Поединок лицаря із турським царем	180
15. Розмова лицаря з конем	181
16. Молодець хвалиться зброєю	182

	стор.
17. Сокіл випрошується в мисливця	182
18. Молодець і розбійники	184
19. Будова церкви при помочі коня	185
20. Мила над усю родину	186
21. Поклін батькам від сина-вояка	187
Дівчині:	
22. Дівчина-перевізничка	189
23. Риболови переймають павиний вінець	191
24. Дівчина стереже виноград, зганяє рай- ські пташки	192
25. Дівчина вишиває хустину милому	194
26. Милій над усю родину	195
Старим людям:	
27. Жиди шукають Христа	196
28. Божа Мати пере ризи для Христа	197
29. Божа Мати випускає грішні душі з пекла	199
30. Св. Николай перевозить душі через море	200
31. Мати св. Петра	201
32. Початок світа.	202
Додаток: „Коза“, різдвяна сцена	203
Б. Риндзівки (рогульки)	205—208
1. Дівчина садить виноград	205
2. Дівчина стереже городів	207
3. Журба про домашнє гніздо	208
В. Гаївки й веснянки	209—222
1. Воротар	209
2. Коструб	210
3. Вербова дощечка	211
4. Перепілка	212
5. Огірочки	213
6. Просо	215
7. А вже весна!	216
8. Віночки	216
9. Галки і яструб	217
10. Старий і молодий	218
11. Нелюб	219
12. Подарунки	220

	стор.
13. Тройзілля в дуброві	221
14. Ой, зійди, місяцю!	222
Г. Русальні пісні	223—224
1. На гойдалці	223
2. Русалка просить намітки	223
3. Русалчина загадка	224
Г. Царинні пісні	225—226
1. При обході поля	225
2. Милий дорожчий від батька-матері	226
Д. Купальські пісні	227—235
1. Дівчина-сирота тоне	227
2. Маринка-купалочка	228
3. Не виспалася	229
4. Недобрі свекри	229
5. Викликування дівчини	230
6. Царівна і нелюб	231
7. Брат сестру зарубать хоче	232
8. Дівчина чи вдовиця?	233
9. Три місяці і три зорі	234
10. Час до дому	235
Е. Собіткові пісні	236—238
1. Палення вогнів	236
2. Дівчина-ластівка. Свячення зілля	236
3. Анна і Василь	237
Є. Обжинкові пісні	239—244
1. Дожинають лану	239
2. Поворот женців із поля	240
3. Привитання господаря	241
4. Задзвеніли стодоли	242
5. Утомлені женці	243
Додаток: Гребовицька пісня	244
Ж. Весільні пісні	245
1. Благослови, батеньку	245
2. Спрошування боярів	246
3. Зірка й місяць, молода й молодий	247

	стор.
4. Посад	248
5. Жаль молоді за дівочтвом	248
6. Дівочька коса	249
7. Молода-сирота прикликає померлих батьків	251
8. Насіння чорнобривців	252
9. Молода сіє красу	252
10. Молодий закликає боярів до походу	253
11. Виправа по молоду	254
12. Тривога в домі молоді	254
13. Молодий надїздить	255
15. Долі не вгадати	256
16. Відїзд молоді з батьківського дому	257
17. Прощання молоді з матір'ю	257
18. Матері на жаль	258
19. Батькові на жаль	259
20. Чи се тії чоботи	260
21. Дари для тестя	260
22. Птахи готовлять весільний пир	261
II. ПОХОРОННІ ГОЛОСІННЯ (рецитації)	262—270
1. Мати за дочкою	262
2. Дочка за матір'ю	265
3. Дочка за батьком	267
4. Зразок голосільної мельодії (плач удови за мужем)	270
III. ДУМИ (рецитації)	271—323
1. Плач невольника	271
2. Утеча братів із Азова	274
3. Маруся Богуславка	283
4. Самійло Кішка	287
5. Олексій Попович	303
6. Похід на Молдавію	308
7. Поединок козака-нетяги з татариним	314
8. Удова й сини	316
Мельодії дум	324—331
Пояснення нотації	332

	стор.
IV. ІСТОРИЧНІ ПІСНІ	333—376
А. З козацької доби	333—372
1. Татарський напад	333
2. Три попівни в турецькому полоні	333
3. Виїзд козака на війну	335
4. Сестри проводжають брата в похід	336
5. Смерть козака і кінь-посланець	338
6. Убитий козак і три ластівки	339
7. Ой, в полі могила	340
8. Смерть отамана	341
9. Козак на чужині	342
10. Розмова козака з конем	343
11. Козаки купують коня товаришеві	344
12. Козак просить у гетьмана відпустки	346
13. Сумне прочуття козака, що вертається додому	346
14. Байда	348
15. Про Сагайдачного й Дорошенка	350
16. Про Морозенка	351
17. Голота побиває дуку за насміхи	352
18. Утеча запорожців після руйни Січи 1709. р.	353
19. Запорожці в Олешках	354
20. Смерть козака в Московщині	355
21. Смерть Довбуша	356
22. Сава Чалий	359
23. Гайдамака ховається в лісі перед нагінкою	362
24. Лебеденко й гайдамаки	363
25. Бондарівна гине з рук Каньовського	365
26. Швачка й Бондаренко (1768)	367
27. Руїна Січі 1775	368
28. Ой, і не гаразд, запорожці	370
29. Козацька слава	371
30. Пісня про чайку, приписувана гетьманові Мазепі	372
Б. З ХІХ. віку	373— 376
31. Панщина	373

стор.

32. Зозуля сповіщає людей про знесення панщини	374
33. Еміграція до Америки	375
V. СТАНОВІ ПІСНІ	377—401
A. Чумацькі пісні	377—382
1. Смерть чумака в дорозі	377
2. Смерть чумака і мила-зозуля	379
3. Бездольний чумак	380
4. Чумацька гулянка	381
B. Рекрутські й жовнірські пісні	383—389
1. Ловлення рекрутів	383
2. Прощання рекрута з матір'ю	384
3. Плач рекрутів	385
4. Смерть вояка і зловісний ворон	386
5. Дівчина гине з туги за милим-вояком	388
B. Ремісницька пісня	390
Цехмайстер Куперян	390
Г. Бурлацькі й наймитські пісні	392—401
1. Козак-бурлака проклинає долю	392
2. Сирота-бурлака на чужині	393
3. Мрія сироти-бурлаки про синій жупан	394
4. Горювання бурлаки-наймита	395
5. Наймитська доля	397
6. Вислужив удовівну	398
7. Заповіт бурлаки	400
VI. ЛІРИЧНО-ПОБУТОВІ ПІСНІ (з особистого й родинного життя)	402—446
1. Мати й дитина	402
2. Колисочка в лісі	403
3. Дівчина-відданиця	404
4. Батькова єдиниця	405
5. Перемога любови	405
6. Викликування милої	407
7. Відвідини милої	408
8. Привитання милого	409

	стор.
9. Милий розсердився	410
10. Без тебе, Олесю	411
11. Дівчина причаровує любка	412
12. Родина намагається розлучити залюб- блених	413
13. Мати відраджує синові женитися з удовою	414
14. Вороги	416
15. Милий зрадив	417
16. Розійшлися	418
17. Утрата милого	419
18. Проклін розлучниці	420
19. Самітна	421
20. Дівчина даремне призиває милого з чу- жини	422
21. Милий не вернеться	423
22. Смерть милого, розпука милої	424
23. Козак зводить дівчину	426
24. Намови милого й нелюб	427
25. Гірка доля за нелюбом	428
26. Дочка скаржиться перед матір'ю на чоло- віка-нелюба	429
27. Чоловік-пяниця	430
28. Свекор і свекруха та милий	432
29. Недобра свекруха	433
30. Нещасливо подружена й відвідини матері	434
31. Журо ж моя, журо!	435
32. Чоловік покидає жінку й дитину	436
33. Мати передбачує сирітство дітей	438
34. Удова з дрібними дітьми	439
35. Удовина журба	440
36. Син проганяє матір	441
37. Сестра і брат	443
38. На гостину до роду	444
39. Ой, роду мій	445
VII. ТАНКОВІ ПІСНІ	447—462
А. Коломийки	447—455
1. Про пісні й співи	447
2. Про танці й музики	449

	стор.
3. Дівочькі — про любов	450
4. Парубочькі	452
5. Із суспільним підкладом	453
6. Коломийки з кінця XVII. в.	455
Б. Шумки й козачки	456—462
1. І шумить і гуде	456
2. По дорозі жук	457
3. Дівчина горлиця	457
4. Дам лиха закаблукам!	458
5. А я люблю Петруся	459
6. Дуда	460
7. Добра господиня	461
8. Дяк сподобався	462
VIII. БАЛЯДОВІ ПІСНІ	463—504
1. Невістка заклята в тополю	463
2. Син проклятий матірю стає явором	464
3. Дочка пташкою прилітає до матері	466
4. Мертвий коханок	467
5. Дівчина чарами прикликає милого	469
6. Новобранець тоне, його кінь-післанець	471
7. Брат купує сестру-невільницю	472
8. Шлюб брата з сестрою	474
9. Удова й її женихи, рідні сини	475
10. Дівка бранка	477
11. Теща в полоні в зятя	478
12. Жінка-зрадниця	481
13. Трагічна помилка	484
14. Зловісний сон королевича і смерть його жінки	485
15. Тройзілля	487
16. Дівчина зчаровує парубка	489
17. Мати-отруйниця	490
18. Смерть дівчини, що помандрувала з чужо-земцями	491
19. Жінка покидає чоловіка	493
20. Смерть попаді, що втекла з опришками	494
21. Жінка розбійника	496

	стор.
22. Шумильце	498
23. Лемерівна	499
24. Яким забиває жінку за намовою вдови	501
25. Покритка топить дитину	502
26. Одружились у смерті	504
IX. НАСМІШЛИВІ ТА ДИТЯЧІ ПІСНІ	505—516
1. Старий і молода	505
2. Ой, мій милий заболів	506
3. Непривітний Явтух	509
4. Мила викупляє милого	511
5. Пташине весілля	512
6. Комарів заповіт	513
7. Журавель	514
8. Козенятко і цапок	515
9. Безконешник	516
X. ПОБОЖНІ (ПСАЛЬМИ, КАНТИ) Й СТАР- ЦІВСЬКІ ПІСНІ	517—528
1. Олексій — Божий чоловік	517
2. Св. Юрій-зміеборець	519
3. Почаївська Мати Божа	520
4. Розкаяна грішниця	522
5. Грішна дівчина в пеклі	523
6. Сирітка й мачуха	526
7. Нема в світі правди	527
ПРОЗОВІ ФОРМИ	
XI. ОПОВІДАННЯ	529—564
A. Казки	529—541
1. Кирило Кожемяка	529
2. Про вбиту сестру й калинову дутку	533
3. Івасик і відьма	536
Б. Байки	541—545
1. Сірко	541
2. Лисичка, котик і півник	543

	стор.
В. Новелі	545—548
1. Перекотиполе	545
2. Покарана цікавість	547
Г. Анекдоти, фацеції	549—551
1. Як пан біди шукав	549
2. Як жінка через упертість загинула	550
3. Циган косар	550
Г. Перекази	551—554
1. Про Михайлика та Золоті Ворота	551
2. Життя і смерть Довбуша	552
Д. Оповідання з обсягу демонології	554—560
1. Мертвяк-коханець	554
2. Музика й чорти	557
Е. Легенди	560—564
1. Про сотворення світа	560
2. Свиридова могила	563
3. У Бога 300 літ — як 3 годині	563

ПЕРЕХІДНІ, МІШАНІ ТА ЕПІГРАМАТИЧНІ (А ФОРИСТИЧНІ) ФОРМИ.

XII. ЗАГОВОРИ, ЗАКЛИНАННЯ, ФОРМУЛИ ЧАРІВ	565—568
1. Щоб причарувати любов	565
2. Щоб замовити щастя й здоров'я	566
3. Примівка від відьми, що відобрала корові молоко	566
XIII. ПРИПОВІДКИ	569—572
XIV. ЗАГАДКИ	573—575
ПРИМІТКИ	577—625
Збірники етнографічних матеріалів, використані у „Виборі творів“ української усної сло- весности	627—632